

■ Herbert Tingsten – kanske en lärofader

TORBJÖRN VALLINDER¹

Herbert Tingsten

Herbert Tingsten (1896-1973) was one of the leading political science scholars in Sweden during the 20th century. In 1935-1946 he was a professor at Stockholm University. In 1946-1959 he was the editor-in-chief of the leading liberal newspaper in Sweden, the *Dagens Nyheter*. Tingsten's extensive scholarly production can be summed up in four groups. The first group describes the political institutions and rules, e. g. his doctoral thesis about referendum in the United States (1923). The second group contains analyses of political ideas. The third group combines institutional descriptions and analyses of ideas, primarily democratic and totalitarian ones. The fourth group, lastly, consists primarily of *Political Behavior* (1937). This book, a classic in the study of electoral statistics, gave Tingsten a lasting international acknowledgement.

Inledning

Såsom lundensisk statsvetare från mitten av 1940-talet har jag undervisats främst av två professorer vid *Regia Academia Lundensis*, Fredrik Lagerroth och Nils Stjernquist. Härom har jag tidigare skrivit två uppsatser, en av dem i *Statsvetenskaplig Tidskrift* (se Referenser). Även en tredje statsvetarprofessor – utan nämnvärd anknytning till lundaakademin – har haft stor betydelse för min utveckling som statsvetare; Herbert Tingsten: professor i statskunskap i Stockholm 1935-46, därefter chefredaktör för *Dagens Nyheter* fram till 1960.

Namnet Tingsten hörde jag talas om flera år innan jag hade mött Lagerroth och Stjernquist.

Tingsten vs. Böök

Om man tar sats långt bak, skulle man kunna säga, att min första, högst indirekta kontakt med Tingsten inträffade under mitt sista läsår i realskolan i läroverket i Vänersborg, dvs. 1940/41. I stadens opolitiska lokaltidning *Elfsborgs Läns Annonsblad* (ELA) fanns det hösten 1940 en signerad politisk artikel, som av flera orsaker intresserade mig.

---

1 Docent Torbjörn Vallinder var verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

Inlägget ifråga var författat av min biologilärare, lektorn, tillika docenten Harry Bergquist. Det rymde ett skarpt angrepp mot en för mig helt okänd professor vid namn Tingsten, av Bergquist karakteriserad som ”den röde brandtalaren”.²

Bakgrunden till Bergquists artikel var Tingstens tal till de nyinskrivna studenterna vid Stockholms högskola i mitten av oktober 1940. Därvid hade Tingsten angripit ett motsvarande akademiskt tal i Lund av litteraturprofessorn Fredrik Böök; strax mer om den saken. Den direkta anledningen till angreppet var Bööks grumliga men ändå fullt tydliga sympati för nazismen.

Bööks tal hade tryckts i *Svenska Dagbladet* (1940-10-05). Att fånga kärnpunkterna i denna höglärda, citatspäckade framställning är inte lätt. En karaktäristisk passus var emellertid följande:

Det är grovt bedrägeri, när humanismen, när de mänskliga värdena läggs under beslag, när de identifieras med parlamentarism eller frihandel eller enskild äganderätt eller demokrati eller vetenskaplig renlärighet: det mänskligas väsen låter sig inte låsas fast.

De politiska slutsatserna av orationen löd så här:

Stormen susar i vassrören, och de böjer sina huvuven. Känner vi inte djupare än någonsin att om vi tror på mänskligheten, så måste vi tro på stormens herre, så måste vi tro, att den världshistoriens stora process, som tänkaren har kallat kvalfull, också är gudomlig? Ni har kommit hit för att söka vetande. Sök den sanning, som förändrar världen, ty den behövs; bli verklighet för förnyelsen, ty förstörelsen är över oss.

Tingstens tal bar rubriken ”1789-1940. En idéhistorisk återblick”; det trycktes i tidskriften *Tiden* 1940.

Först mot slutet kom Tingsten in på Bööks text. Tingsten började med en anspelning på Bööks från Pascal hämtade bild av vassrören, som vajar i stormen. Bööks linje är ödmjuk, och han låter Tegnér bli dess talesman, framhöll Tingsten:

Tegnér blir en anhängare av den för Hegel och Marx gemensamma historiefilosofi, som söker tolka varje inträffad förändring som ett framsteg, som, för att använda ett ord av Hegel, söker se förnuftets ros i samtidens kors. ‘Det vetande, som är sant, är det, som förändrar världen’, skriver Böök. Han underförstår här, att det, som förändrar världen, är sant. Ty han fortsätter: ‘Känna vi inte djupare än någonsin, att om vi tro på stormens herre, så måste vi tro, att den

2 Avsnittet om Bergquist bygger på mina egna hägkomster från läsningen av ELA. Tyvärr har jag inte lyckats återfinna hans artikel i ELA:s lägg i LUB. Bergquists politiska ståndpunkt framgår emellertid tydligt av hans bidrag till en, mildt talat, tyskvänlig debattbok, *Det kämpande Tyskland* (1941). De främsta bidragsgivarna var där, betecknande nog, Sven Hedin och Fredrik Böök. Bergquists uppsats bar titeln ”Nationalsocialistisk raspolitik”; här ett citat:

”Vill man se tyskarnas göranden och låtanden i stort /i denna fråga/ kan rättvisligen intet invändas. Detaljer och metoder kan diskuteras och fördömas, men icke det väsentliga, nämligen den tyska frigörelsekampen mot det judiska väldet” (s. 179).

Vidare kommentarer överflödiga.

världshistoriens stora process, som tänkarna kallat för kvalfull, också är gudomlig.’

Meningen kan inte vara mer än en enda, fortsatte Tingsten. Den som segrar har rätt. Gud är ständigt med de starkaste bataljonerna:

Har Tegnér, den man som många av oss betrakta som det svenska geniet framför andra, velat ge oss detta råd? Nej, det är en förfalskad Tegnér man bjuder oss. Professor Böök skrev själv för tjugo år sedan om ‘det ridderliga draget i Tegnérs natur’, om att Tegnér hade ‘den födde oppositionsmannens benägenhet att försvara de synpunkter, som voro impopulära, och vända sig mot den härskande opinionen’. Då Tegnér 1812 skrev ‘förtrycket nämns försvar, och rätt är det som lyckas’, var han ironisk. Under de omvälvningar, som övergingo Europa i början av 1800-talet, trodde han på de idéer, som förtrampades.

Tingsten hade också några ord att säga om vetenskapens roll i sammanhanget:

Man har talat om att vetenskapen i dagens politiska strider skall stanna i sitt elfenbenstorn för att i kylig avskildhet följa sin kallelse att tjäna forskningen och förnuftet. Det ligger något naturligt och riktigt i denna tanke. Man vill inte, att de, som måste vara fyllda av sanningens passion, skola inblandas i vardagens tvister, skola tvingas till kortfristiga synpunkter och värderingar av andra klass. Liksom munkarna i en tid, för vilken världen utanför vår egen var den starkaste verklighet, symbolisera likgiltighet för det jordiska, skola de intellektuella i en värld, som hyllar det rationella framsteget, präglas av det väsentliga i sin kallelse. Men en vetenskap, som är stum, då de värden, den är satt att försvara, angripas, fyller inte sin uppgift, och en vetenskap, som vill förvandla elfenbenstornet till en väderkvarn, vars rörelseriktning bestämmas av stormen utanför, har förrått sin egen sak. Den trygghet vi ha rätt att kräva är inte den, som alltid står underkastelsen till buds. Den är frihetens trygghet (Tingsten 1940. s. 534ff).

Böök gick – mot sin vana i debattsammanhang – i svaromål, dock utan namns nämnande. Det skedde knappt en månad senare: i en femtiosidig skrift med titeln *Tysket väsen och svensk lösen*. Här räcker det med ett kort citat, som handlar om ”de liberala idéernas stora världshistoriska bankrutt”:

...de hade ingen del i den sanning som förändrar världen, och som är den enda sanningen; de var ideologier, det vill säga idealistiskt camouflage, som skall skänka patos, förevändning, känslorus, moralisk högstämning åt intressen och strävanden av rent realpolitisk karaktär (s. 23).

Så vitt jag har kunnat finna, publicerade Tingsten inte något genmäle, i varje fall inte omedelbart. Som ett indirekt svar till Böök kan man dock betrakta ett centralt avsnitt i Tingstens 1941 utgivna bok *Idékritik*:

Ofta påstås att de politiska ideologierna utgöra värderingar och på denna grund äro undandragna debatt; när det gäller värderingar föreligger ju icke sanningsfrågan. Uppfattningen är naturlig så till vida, som en ideologi tänkes ägnad att påverka handlandet och för att handla kräves ju ett beslut, som kan sägas vara

beroende av en värdering. I varje ideologi finnes också ett moment av värdering eller åtminstone av utsagor, som antas ägnade att omedelbart framkalla en värdering av bestämd art. Men en undersökning av några politiskt viktiga ideologier visar omedelbart, att de icke huvudsakligen utgöra serier av värderingar. Verklighetsomdömen spela huvudrollen. I de mest skilda ideologier kunna värderingarna – vilka i regel äro ytterligt allmänt angivna – vara ensartade; det är uppfattningen av verkligheten som ger ideologien dess särprägel (s. 12).

Citatet kan betecknas som Tingstens credo i debatten om de politiska ideologiernas struktur.³ Av detta sistnämnda förstod jag naturligtvis mycket litet 1941. När jag fem år senare fick tillgång till *Idékritik* började jag inse vad ideologier var, i varje fall för ”den röde brandtalaren”.

Planhushållningsdebatten

Nästa gång som jag stötte på namnet Tingsten i pressen var under försommaren 1945. I Europa hade andra världskriget upphört, och mitt politiska intresse riktades alltmera mot svensk inrikespolitik. 1944 hade socialdemokraterna lagt fram *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* med starka krav på planhushållning och vissa förslag till socialiseringsåtgärder. Följaktligen var Per Albin Hanssons nationella samlingsregering i upplösningstillstånd. De icke-socialistiska partierna var på väg att mobilisera till marknadsekonomins försvar.

I detta läge försökte Radiotjänst dra sitt strå till stacken, dvs. den offentliga debatten. I mitten av juni anordnade man sålunda en direktsänd debatt om planhushållning. Där deltog på den ena sidan två socialdemokrater, statsvetaren Arne Björnberg och nationalekonomen Karin Kock; på den andra sidan två antisocialistiska professorer, ekonomihistorikern Eli F. Heckscher och Tingsten. Den sistnämnde hade vid andrakammarvalet 1944 för första gången på ca 20 år röstat på ett liberalt parti (Tingsten 1962, s. 354).

De icke-socialistiska tidningarna framställde allmänt debatten som en triumf för de liberala professorerna. Särskilt stridbar och framgångsrik ansågs allmänt Tingsten ha varit.

I början av oktober ordnade Radiotjänst en ny debatt. Heckscher och Tingsten deltog även den gången, medan socialdemokraterna mötte upp med en ny och starkare duo: finansministern Ernst Wigforss, mannen bakom *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*, och nationalekonomen Alf Johansson. Den gången blev uppgörelsen jämnare, men Tingsten torde ha framstått som den ledande debattören.⁴

Hursomhelst – för min del blev jag mycket imponerad av Tingstens kunskaper, tankeskärpa och debattskicklighet.

3 Möjligen ansåg Tingsten ett genmäle obehövt. I DN – där han vanligen publicerade sina dagspressinlägg – hade Ivar Harrie 1940-12-11 i en recension gått hårt åt Bööks ovannämnda bok (omtryckt i *Det kämpande Tyskland*). En liknande ”sågning”, författad av Jörgen Westerståhl, Tingstens främste elev, trycktes i tidskriften *Tiden*, nr 1.

4 Utdrag ur den första debatten finns tryckt i Tingsten 1962, s. 355ff, den andra in extenso i *Röster i Radio* 1945, nr 42.

Vetenskapsmannen/läroboksförfattaren

Den första, förvisso alltjämt indirekta kontakten med *vetenskapsmannen* Tingsten fick jag under mina studier i statskunskap vårterminen 1946. I *Filosofiska fakultetens studiehandbok* hade ämnesprofessorn Lagerroth steg för steg satt upp flera arbeten av Tingsten på litteraturlistan för ett betyg (1-20 poäng). I tur och ordning efter utgivningsår var det fråga om *Amerikansk demokrati* (1929), *Den nationella diktaturen* (1936) och ”Statsvetenskapliga arbetsuppgifter”, en uppsats i antologin *Vetenskap av idag* (Aspelin & Turesson 1940).

Dessa arbeten, inte minst ”diktaturboken”, skilde sig tydligt från det mesta av den övriga kurslitteraturen. Även en enkel ettbetygare märkte, att de rymde en kritisk analys av viktiga samhällsproblem – något att fundera över och om möjligt ta efter.

Så småningom förstod jag vidare, att *Statsvetenskaplig Tidskrift* av och till innehöll bidrag av intresse även för mitt eget, mer eller mindre vetenskapliga skrivande. Först upptäckte jag Tingstens recension av en då nyutkommen statsvetenskaplig avhandling: John Lindgren, *Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige. 1881-1889* (1927).

Recensionen innebar en hård dom. Det hette exempelvis, att ”förf:s planläggning av undersökningen lider av allvarliga brister”. Vidare framhöll Tingsten, att förf. hade gjort sig skyldig till svåra misstag (s. 334f).

För en forskare på nybörjarstadiet som jag var omdömen av detta slag rätt skrämmande. Statsvetenskapen var uppenbarligen en allvarlig verksamhet, där det gällde att lägga fram klara belägg för fakta och värderande omdömen.

Särskilt på en punkt skulle Tingstens kritiska recension komma att få en klar inverkan på mina kommande forskningar. Mitt avhandlingsämne blev kampen för allmän rösträtt i Sverige mot slutet av 1800-talet. Här är ett längre citat från recensionen nödvändigt:

I sin uppskattning av partiets [SAP:s/TV], och särskilt Palms, insatser för den allmänna rösträtten, synes han [förf./TV] härvid göra sig skyldig till en måttlös övervärdering. ”Rösträttsrörelsen som en mäktig demokratisk folkrörelse med sina vågkammar i folkriksdagarna på 1890-talet och 1902 års demonstrationsstrejk, har sina djupaste rötter hos August Palm” hör till de kategoriska uttalanden, som i detta göras. I själva verket hade rösträttsrörelsen vuxit sig stark långt före den socialistiska agitationens begynnelse och uppbars ännu på slutet av 1800-talet främst av liberala krafter; betecknande är, att vid de av förf. berörda folkriksdagarna endast ungefär en femtedel av representanterna vore socialdemokrater (s. 335 f).

För en yngre forskare – senare undervisad av strängt källkritiska historiker som Sture Bolin och Gunnar T. Westin – blev Tingstens fräna recension en tidig, välkommen lärdom. Indirekt pekade denna ”sägning” fram mot Tingstens mäktiga arbete om socialdemokratins idéutveckling; jag återkommer.

Innan jag i mina studier hade kommit fram till detta sistnämnda arbete, hann jag med att läsa andra verk av Tingsten. Ett sådant var *Demokratiens problem* (1945, ny, omarb uppl. 1960).

Under 1920-talet hade Tingsten – bortsett från doktorsavhandlingen om folkomröstningar i USA – publicerat en rad skrifter av statsrättslig karaktär. Från 1930 kom hans huvudintresse däremot att gälla den moderna demokratin och dess främsta motståndare, de totalitära diktaturerna av kommunistisk eller fascistisk/nazistisk typ. *Demokratiens seger och kris* var titeln på ett av hans främsta verk under 1930-talet; förordet var daterat januari 1933, den månad då Hitler grep makten i Tyskland.

Demokratiens problem kan beskrivas som Tingstens bästa populärvetenskapliga arbete. Det kom ut strax efter andra världskrigets slut i Europa, då de ledande nazistiska och fascistiska diktaturerna var besegrade – men ingalunda de kommunistiska.

Boken börjar med ett avsnitt om idéer och statsskick efter franska revolutionen. Därefter beskrev Tingsten grunddragen i demokratin utveckling och idéer. Ett centralt avsnitt ägnades åt demokratin olika problem, inte minst folkstyrets relation till folkviljan. I slutkapitlet blev temat diktaturen kontra demokratin.

För mig blev denna bok den idealiska texten för en tänkande och övertygad demokrat. Därför kom den mycket väl till pass i min statsvetenskapliga undervisning, som inleddes i mitten av 1950-talet. Inte minst gällde detta under det ”röda” 60-talet. Då förekom det hårda meningsutbyten med vänstervridna, ofta rätt okunniga studenter under lektionerna. Återkommande stridsfrågor var då demokratin innebörd, förtjänster och svagheter. Tingstens bok hjälpte mig att hålla ställningarna i de ibland hårda debatterna.

SAP:s idéutveckling

Våren 1950 avlade jag fil. mag.-examen med tre betyg (60 poäng) i geografi och historia och ett betyg i statskunskap. Det sistnämnda var ju i svagaste laget, men tills vidare fick det räcka.

Hösten 1952 återvände jag till Lund efter att i två läsår ha hållit den lundensiska bildningens fana högt vid samrealskolan i Höganäs. Mitt närmaste mål i Lund var att höja mitt statskunskapsbetyg i magisterexamen för att sedan om möjligt gå vidare till en licentiatexamen i ämnet.

Med det snaraste uppsökte jag den nyinrättade Statsvetenskapliga institutionen, där den nyutnämnde ämnesprofessorn Nils Stjernquist hade sitt tjänsterum. Jag talade om, att jag ville återuppta mina statsvetenskapliga studier med sikte på två betyg, vilket mottogs vänligt. Professorn angav vilka böcker, som ingick i kursen för detta stadium. Sedan frågade han, om jag hade något förslag till ämne för tvåbetygsuppsatsen. Någonting om Torgny Segerstedt, nämnde jag, och det godtogs omedelbart av ”profeten”.

Full sysselsättning inom statsvetenskapen för min del, alltså, från och med höstterminen 1952. Under den följande vårterminen lade jag på tvåbetygsseminariet fram en uppsats om Torgny Segerstedt och nazismen 1933-36; resultatet blev godkänt med ”spets”.

Därefter följde så tentamen på läskursen, varvid examinator, dvs. Stjernquist, ägnade rätt mycket tid åt ”Tingstens idéutveckling”. Även här blev resultatet tillfredsställande; vägen till licentiatstudierna låg öppen. I det sammanhanget spelade Tingstens bok en stor roll.

Den svenska socialdemokratiens idéutveckling är ett i flera avseenden tungt vägande verk, till att börja med i yttre mening: två volymer, sammanlagt 906 sidor, vikt 1,9 kg. Tidsmässigt omfattar boken perioden från början av 1880-talet till mitten av 1930-talet, alltså drygt ett halvt århundrade.

Jörgen Westerståhl, Tingstens främste elev, betecknar i boken *Statsvetarporträtt* ”idéutvecklingen” som lärofaderns mest betydande ideologiska arbete. Westerståhl fortsatte:

Framställningen inleds med en bred beskrivning av det ideologiska klimat som den unga arbetarrörelsen mötte i Sverige, av den andra internationalens ställningstaganden i vissa centrala frågor och av marxismen. Som föremål för idékritisk analys är Marx teorier särskilt tacksamma genom den historiefilosofiska ansatsen som leder till en rad förutsägelser vilkas riktighet kan prövas mot verkligheten ... De interna motsägelserna, det andra momentet i idékritiken, sammanfattade han i motsatsen mellan det stora och det lilla perspektivet hos Marx: till exempel enligt det stora perspektivet ett tvåklassystem, borgare och proletärer, enligt det lilla perspektivet ett flertal klasser av mer speciell karaktär.

Av statsvetarkollegerna, särskilt Gunnar Heckscher – docent, senare professor vid Stockholms högskola (universitet) – och Lagerroth, fick Tingsten starkt beröm för sitt opus. I *Statsvetenskaplig Tidskrift* publicerade Heckscher en omfattande recension (sju och en halv sida). Inledningsvis hette det bland annat så här:

Denna framställning av vårt största partis idéutveckling är ett i alla avseenden förnämligt bidrag till den statsvetenskapliga litteraturen ... Boken är skriven med den stilistiska elegans och den förmåga att finna etsande skarpa formuleringar, vilka utmärka professor Tingstens författarepersonlighet ... [Man förmärker] ingestades minsta spår av något partipolitiskt ställningstagande från författarens sida (Heckscher 1942, s. 74).

Och så vidare i samma stil.

Året därpå skrev Lagerroth i *Statsvetenskaplig Tidskrift* en artikel, vars rubrik knappast pekade i riktning mot Tingstens ”idékritik”; hör här: ”Staaft eller De Geer? Till frågan om vårt levande statsskicks typologi”. Inte desto mindre började artikeln så här:

Den utveckling, Herbert Tingsten tecknar i sitt imposanta arbete om den svenska socialdemokratiens idéutveckling, har försiggått mitt för allas våra ögon. Någon möjlighet att bjuda på överraskningar borde författaren icke ha. Icke förty erfar man inför den sammanfattning han gör av sina resultat, något som snarast bör betecknas som en chock. Så stark ter sig, när man rätt besinnar sig därpå, kontrasten mellan socialdemokratien sådan den var avsedd att bli och socialdemokratien sådan den faktiskt blivit (Lagerroth 1943, s. 1).

Citatet kan stanna där.

En liknande, i huvudsak starkt berömmande recension av Tingstens verk publicerades i *Bonniers Litterära Magasin* (BLM) av Carl Arvid Hessler, docent i statskunskap i Göteborg, senare professor i Uppsala. Rubriken var ”Arvet efter Marx”, och inled-

ningsvis skrev Hessler träffande så här: ”Professor Tingstens bok är säkerligen ett av de finaste arbeten som skrivits om en ideologis öde.”

Hessler gick vidare och kom in på frågan om Tingstens /brist på/ objektivitet i tidigare idékritiska skrifter. Förmodligen hade han i åtanke en ganska ny bok om konservatismen (Tingsten 1939). Hessler fortsatte:

”Man behöver icke läsa långt i den nya boken för att på den punkten känna sig fullständigt vederlagd. Tingstens kritiska talang arbetar med samma frejdighet som förr. Han slår utan förbarmande ned på svagheterna i en tankegång, varhelst han träffar på dem. Man har, om det gällde att söka bestämma Tingstens egna politiska sympatier, icke den ringaste ledning av denna bok. Vad som ger sig till känna är blott respekt för ett ärligt ord och en klar tanke.”

Helt främmande för kritiska synpunkter var Hessler emellertid inte. Han menade exempelvis, att Tingsten långt mera borde ha uppmärksammat den belgiske socialdemokraten Hendrik de Man och hans grundläggande verk *Socialismens psykologi*. Dock, allra sist skrev Hessler så här: ”Det skänker intellektuell glädje att fördjupa sig i detta epos om en märklig tankebyggnads förvittring och de första, trevande försöken att skapa en ny” (Hessler 1941, s. 571ff).

Med ”idéutvecklingen” som ouppnåelig förebild började jag alltså våren 1953 mitt arbete på licentiatavhandlingen. Målet var att – givetvis i avsevärt mindre skala – åstadkomma en liberal motsvarighet till Tingstens bok. Nära till hands som objekt kunde då tänkas ha legat Frisinnade landsföreningen (1902-34), folkpartiets föregångare.

Icke så – sedan nästan 25 år förelåg nämligen från Uppsala en statsvetenskaplig avhandling med titeln *Frisinnade landsföreningen 1902-27* (1929). Författare var H.-K. Rönblom, senare känd som framstående publicist, tryckfrihetsexpert och deckarförfattare.

Ett mera gångbart objekt var Sveriges allmänna rösträttsförbund (1890-1900), på sitt sätt en föregångare till landsföreningen. Förbundet tillkom i Stockholm 1890. Den första rösträttsföreningen hade bildats där 1886, men förbundets rötter fanns i Linköping, där Östergötlands rösträttsförening hade tillkommit sommaren 1887. Föreningens ledande män var knutna till tidningen Östgöten, där den radikale USA-beundraren Isidor Kjellberg var redaktör.

Förbundet skapade raskt lokalföreningar och länsföreningar och ordnade i princip årliga rösträttsmöten. Som en motvikt mot den ”lagliga” riksdagen arrangerade man 1893 och 1896 s.k. folkriksdagar, valda enligt allmän rösträtt (för män).

Rösträttsförbundet var en vänsterorganisation, öppen för såväl liberaler som socialdemokrater. Alla de ledande liksom de flesta medlemmarna var dock liberaler. Flera av ledarna var riksdagsmän, exempelvis David Bergström, Julius Manken och Karl Staaff.

Inslaget av publicister var påfallande stort; förbundet kallades ibland redaktörernas folkrörelse. Typiskt nog var SAP:s främsta företrädare inom rörelsen tidningsmän: Hjalmar Branting i *Social-Demokraten* och Axel Danielsson i *Arbetet*.

Om rösträttsförbundet fanns det inte mycket publicerat i början av 1950-talet – dessbättre. Det enda, som jag ganska lätt lyckades spåra, var en uppsats i *Statsveten-*

skaplig Tidskrift om folkriksdagarna av en uppsalastatsvetare (Fridholm 1927). Den byggde dock uteslutande på tryckt material; mycket fanns alltså att göra.

En för mig lämplig inledande åtgärd var att i ”Tingstens idéutveckling” försöka finna kapitel, som innehållsmässigt knöt an till frågor, som jag själv borde behandla. Ett grundläggande sådant kapitel gällde självfallet kampen för den allmänna rösträtten och demokratin under 1890-talet.

Kapitlet ifråga bär rubriken ”Från taktisk till principiell demokrati”. Det täcker SAP:s utveckling från mitten av 1880-talet till första världskrigets slut 1918 (Vol. II, s. 8-91). Tingsten hade här rensat ut det hagiografiska synsätt, som tidigare kännetecknade nästan all socialdemokratisk litteratur om det egna partiets historia (se t.ex. Lindgren 1927, även Vallinder 1955, 1956 och 1960).

Tingstens framställning rymde skarpt kritiska anmärkningar, särskilt på två punkter. För det första framhöll han, att Branting och andra ledande partimän hade kritiskt löst svalt Marx. De företrädde därför växlande och motstridiga synpunkter på förhållandet mellan socialism och demokrati.

För det andra påpekade Tingsten, att ledarna – vid sidan av Branting särskilt Axel Danielsson och Fredrik Sterky – inledningsvis hade intagit en tvivelaktig och vacklande inställning till demokratin.

I rösträttskapitlet liksom på andra håll i boken gav Tingsten slående uttryck för denna kritik, särskilt i Vol. I. Där heter det exempelvis, att ”skilda sakliga uppfattningar /kan/ stödjas med klara citat ur Marx’ skrifter” (s. 85). I ett avsnitt om idéutvecklingen inom SAP från ca 1885 till sekelskiftet 1900 utfärdade Tingsten följande betyg:

Det är knappast möjligt att nämna någon teoretiskt betydelsefull punkt, i vilken de båda främsta männen, Branting och Danielson, under denna tid icke ändrade mening (s. 195).

Det ideologiska läget inom partiet 1920, då den första regeringen Branting trädde till, beskrev Tingsten så här: ”Endast med tveksamhet trädde de socialdemokratiska ledarna ut ur det marxistiska drömslottet” (s. 284).

Salta kommentarer av detta underhållande slag fanns det inte plats för i min mera stillsamma avhandling om den liberala kampen för demokrati under 1890-talet. De ledande där var långt mera ideologiskt kunniga och balanserade än det socialdemokratiska ledarskiktet. Liberalerna läste, naturligt nog, hellre John Stuart Mill än Marx (Vallinder 1962, s. 255, 257); den tyske ideologen finns inte ens med i personregistret i min avhandling.

Inte desto mindre hade jag nytta av Tingstens marxistiska eller snarare antimarxistiska kunskaper – om uttrycket kan godtas. Härtill skall läggas Tingstens intellektuella slagkraft och lysande formuleringsskicklighet. Även den som ingalunda kan nå upp till dylika prestationer, kan känna sig stimulerad av dem.

I Tingstens spår (forts.)

1963, ett år efter min disputation, gav en grupp med lundastatsvetare med docent Pär-Erik Back som redaktör ut en lärobok med titeln *Modern demokrati* (Back 1963). Närmast var boken tänkt som underlag för diskussionsseminarier på ettbetygsnivån.

Enligt Backs önskan medverkade jag där med två uppsatser i centrala politiska ämnen, en om det demokratiska regeringsproblemet, en om majoritetsval eller proportionella val. I båda fallen var det fråga om dels ett internationellt eller, bättre, komparativt perspektiv, dels ett svenskt sådant. Den internationella litteraturen på dessa områden var – och är – mycket omfattande, Tingstens bidrag icke att förglömma.

Ett standardverk av internationell klass – så kan man beskriva Tingstens *Demokratiens seger och kris* (1933), tyvärr delvis snabbt föråldrad. Under 1940-talet intresserade Tingsten sig särskilt för schweizarnas lösning av regeringsproblemet, den permanenta samregeringen, där alla eller nästan alla partier deltar. Denna modell bör nog skiljas från samlingsregering, en kortsiktig koalition, skapad under en yttre eller inre kris (se t.ex. Tingsten 1948, s. 196ff). Dessa arbeten hade jag stor nytta av.

Detsamma gällde också vad Tingsten hade skrivit om valsystemen. På det området fanns det enligt standarduppfattningen två alternativ: majoritetsval och proportionella val. Majoritetsvalen ansågs allmänt leda till tvåpartisystem – eller i varje fall ett flertal partier – och som följd därav till stabila majoritetsregeringar. Omvänt sades proportionalvalen leda till stor partisplittring och därmed till svaga regeringar, ofta utan egen majoritet i folkrepresentationen.

Riktigt så enkelt förhåller det sig emellertid inte. För det första finns det faktiskt ett tredje alternativ: majoritetsval i två omgångar. I de klassiska majoritetsvalen – där Storbritannien är mönsterlandet – gäller *en* valomgång, där relativ majoritet i valkretsen räcker för inval. I det tredje alternativet – där Frankrike är det typiska landet – krävs absolut majoritet (50 procent av väljarna) i första omgången. I annat fall utlyses en andra omgång, där relativ majoritet räcker för inval.

För det andra är de traditionella föreställningarna om de olika alternativens inverkan på mandatfördelningen och därmed på regeringssystemet alldeles för schablonmässiga.

Tingsten var internationellt den första statsvetaren att presentera och belägga de båda påståenden, som jag just har gjort. Det skedde i två promemorior, som – utan angivande av upphovsman – trycktes i en av den frisinnade regeringen Ekman 1932 framlagd proposition. Publiceringen löd: ”Bil. A. Majoritetsval och proportionalism. Några jämförelser” jämte ”Bil. B. Översikt av valsättet i vissa främmande länder” (/Tingsten/ 1932, även Tingsten 1962, s. 220 f).

I en biografisk artikel 60 år senare skrev Jörgen Westerståhl, att analyserna i Tingstens framställning inte drevs särskilt långt men att den komparativa ansatsen tycks ha varit nära nog unik. Westerståhl påpekade vidare att den ledande franske partiforskaren Maurice Duverger efter andra världskriget framhöll värdet av Tingstens undersökning (Duverger 1950, s. 17; 1951, s. 275; 1964, s. 245). Fransmannen måste ha haft tillgång till en översättning av de båda promemoriorna; när, var och hur är obekant (Westerståhl 1992, s. 207 f).

Hursomhelst – när man hade tillgång till Tingstens data och synpunkter, var det inte särskilt svårt att skriva en saklig uppsats om majoritetsval eller proportionella val, innebörd och effekter.

Ytterligare i Tingstens spår

Redan långt innan doktorsavhandlingen var klar, hyste jag planer på att skriva en bok om press och tryckfrihet eller press och politik. Den skulle börja med andra världskriget och gå fram till ca 1970. Delvis under påverkan från Lagerroth insåg jag snart, att linjerna borde förlängas bakåt ganska rejält, till mitten av 1700-talet. Jag borde ta sats från världens första tryckfrihetsgrundlag, vår egen tryckfrihetsordning av 1766,

I detta pressammanhang kom Tingsten – förvisso helt oavsiktligt – att spela en inte oväsentlig roll. Sedan 1946 hade jag noggrant följt hans produktion i *Dagens Nyheter* och i hans böcker. Den främsta volymen på pressens område var *Argument* (Tingsten 1948). De första hundra sidorna där handlar om tryckfriheten under och efter andra världskriget.

Inte nog med det – mot slutet av 1957 gick jag delvis över från teori till praktik i fråga om press och tryckfrihet. På senhösten det året blev jag nämligen uppringd av *Dagens Nyheter*s inrikesredaktör Kurt Samuelsson. Hans ärende var att erbjuda mig ett vikariat på DN:s ledaravdelning. Jag tackade omgående ja.

Anställningen tog sin början 10 december. Under Tingstens tid, dvs. fram till årskiftet 1959/60, ryckte jag av och till in som vikarie, allt som allt till drygt ett halvår. Tingsten hade dittills – i varje fall i teorin – blivit något av en lärofader i statsvetenskap men blev nu i praktiken en lärofader i ledarskrivande också.

Arbetsdagen på ledaravdelningen började klockan 12 måndag-fredag med ”morgonbönen”. Då samlades ledarskribenterna i chefredaktörens rum för att planera dagens arbete, i första hand med sikte på morgondagens tidning. I denna högst skrivkunniga och skrivsugna grupp gällde det att hålla sig framme med goda uppslag till huvudledare, andredare eller ledarstick (mellanstick). Konkurrensen var ofta hård, särskilt om den morgontidige chefen hemifrån hade med sig manus till morgondagens huvudledare – vilket hände rätt ofta.

Särskilt för en nybörjare gällde det att visa uppslagsrikedom och att snabbt och utan inställsamhet bli medlem av ”gänget”. Därvid var det nödvändigt att känna till vad Tingsten brukade kalla prejudikaten. Därmed avsåg han de principiella frågor, där han själv hade fastlagt DN:s linje och ingen annan än han kunde ändra den. I memoarerna nämnde Tingsten som exempel socialisering, kommunismen, atomvapnet, Atlantpakten, samregering och folkomröstning (Tingsten 1963, s. 58, 61; se även Vallinder 2006).

Prejudikaten beredde mig inte något större bekymmer i arbetet. Bara i ett fall hade jag en helt annan uppfattning än Tingsten. Ända sedan början av 1940-talet hade han, som tidigare sagt, varit anhängare av en permanent samregering enligt schweizisk modell. För min del höll jag fast vid vårt traditionella parlamentariska regeringssystem, slutgiltigt etablerat 1917.

Mot Tingstens ståndpunkt hade jag två invändningar. För det första ansåg jag, att demokratin mår bra av de regeringsskiften, som regelmässigt kommer till stånd i ett parlamentariskt regeringssystem. För det andra fann jag ibland argumenteringen för samregering rätt godtycklig; snart sagt i varje parlamentariskt läge verkade Tingsten finna nya argument för sin älsklingsmodell (Ruin 1968, s. 50 f).

Att skapa personlig kontakt med Tingsten visade sig inte vara svårt, snarare tvärtom. Där var det du och bror och Herbert praktiskt taget omgående. Efter morgonbönens slut fortsattes diskussionen i personalmatsalen eller emellanåt på någon närbelägen krog, vanligen W6 tvärs över gatan. Middagar på restaurang eller i chefredaktörsvillan i Nockeby var heller inte ovanliga.

Som nybörjare var min första regelbundna uppgift att ta hand om spalten Pressgrannar, alltså klipp ur andra, främst svenska tidningar och tidskrifter. Därvid skulle man inte enbart använda saxen och klisterburken utan helst också få ihop någon spetsig kommentar till ”grannarnas” mer eller mindre djupsinniga funderingar på ledarsidorna.

Någon gång bad Tingsten mig att – statsvetare emellan – ur facklitteraturen vaska fram data i något aktuellt politiskt ämne, som han planerade att ta upp på ledarsidan. För mitt eget val av ledarämnen var det fritt fram, förutsatt naturligtvis att jag beaktade de nyss nämnda prejudikaten. Givetvis skulle alla ledarmanus, inte bara mina, godkännas av Tingsten – trycklov, alltså. Det skedde antingen på redaktionen eller – om bidragen inte hade blivit färdiga före chefredaktörens hemresa – via de korrekturavdrag, som i regel varje kväll per taxi levererades till nockebyvillan.

Att Tingsten i offentliga debatter – förvisso även i privata sådana – kunde vara frän och aggressiv är välkänt. Icke så som chef för ledaravdelningen – det blev i varje fall min erfarenhet. Som manusgranskare var han vänlig och hjälpsam. Denna inställning gällde även mitt avhandlingsarbete, för tillfället ofta lagt på is men återupptaget under ”tjänstledighet” från DN.

Som ledarskribent var Tingsten naturligtvis en förebild för medarbetarna. Särskilt Kurt Samuelsson verkade att försöka efterlikna chefens stil. När någon av mina ledare blev tagen för en ”tingstenare” av en lundastatsvetare, blev jag givetvis både överraskad och stolt.

Allmänt sett hade Tingsten och jag inte samma uppfattning om *bur* man skall ta ställning på ledarsidan. Som Tingsten senare beskrev i sina memoarer, fattade han nästan genast sina beslut – ”intuitivt”, så att säga. Denna ståndpunkt var för honom inte ”den godtagbara” utan ”den enda riktiga.” Han brukade försvara denna tendens med att 60 procents övertygelse i en offentlig debatt slog över till 100 procent, i överensstämmelse med demokratins majoritetsprincip (Tingsten 1963, s. 62 f).

Detta synsätt kunde jag inte godta. Å andra sidan ville jag ännu mindre skriva ledare, som präglades av resonemang fram och tillbaka. På den punkten var Tingsten och jag självfallet eniga. Några konflikter uppstod inte här – och inte på andra håll heller.

Likaså var vi eniga om att en ledarartikel för att vidmakthålla läsarnas intresse borde sluta med en tydlig ”kläm”, en trumpetstöt. I praktiken företog Tingsten praktiskt taget aldrig några ingrepp – sakliga eller språkliga – i mina manus. Däremot gjorde han vid ett tillfälle ett kraftfullt tillägg till ett rätt torrt manus.

Utgångspunkten var en motion vid 1958 års lagtima riksmöte av den folkpartistiske andrakammarledamoten Sigvard Rimås. Ämnet var föga upphetsande: ”översyn rörande formerna för kungl. utrikesdepartementets förvaltning av anförtrödda medel.” Detaljerna kan här lämnas åsido. Av motionen framgick det emellertid, att det vid ett par civila rättegångar hade visat sig, att kontrollen och revisionen av medel under UD:s disposition inte var betryggande. Advokaten Carl Patric Ossbahr, som hade varit ombud för käranden i målen, hade ”till påseende” överlämnat motionen till Tingsten.

Enligt Tingstens önskan tog jag mig an uppdraget och började skriva på en andreledare; mera än så var saken inte värd. När manuset var i det närmaste klart, stötte jag ihop med Tingsten. Han frågade hur långt jag hade kommit, och jag räckte honom mitt manus. Han nickade instämmande men grep en penna och lade till en rejäl slutkläm:

”Dylikt skandalöst godtycke inom svensk förvaltning måste för framtiden stoppas.”

När min andreledare nästa dag publicerades, tog det hus i helsike i Arvfurstens palats; mera diplomatiskt formulerat: man noterade i utrikesdepartementet en mindre men inte alls trevlig incident på Tegelbacken (läs på DN:s ledarsida). För min del hade jag inget som helst obehag av reaktionen på UD, och Tingsten var på extra gott humör efter sin lyckade slutkläm. I hans inställning till den diplomatiska kåren fanns det nog vissa inslag av hatkärlek; han hade för övrigt själv varit anställd inom UD 1923-24 (se t.ex. Tingsten 1961, s. 232ff).

Såsom indirekt torde ha framgått ovan trivdes jag bra med arbetet på DN. När Tingsten efter någon tid frågade mig, om jag kunde tänka mig en fast anställning på DN, var jag ingalunda avvisande, tvärtom. Jag svarade emellertid, att jag ville ha avhandlingen klar innan jag slutgiltigt bestämde mig.

Eftersom Tingsten närmade sig pensionsåldern, ville jag naturligtvis få klart för mig vem som skulle bli hans efterträdare, innan jag bestämde mig. På den punkten fick jag rätt snart besked; Bonniers utsåg två nya chefredaktörer, med tillträde 1 januari 1960. Enligt min oförgrifliga mening var den ene av dem både olämplig och obehaglig.

Regia Academia Lundensis för min del, alltså. Så hade det nog blivit för mig under alla omständigheter.

Tingsten och författningsfrågorna

Tingstens omfattande kunskaper om svenska författningsfrågor byggde inte bara på forskning utan också på praktik. Under 1920-talet var han i flera år sekreterare i riksdagens konstitutionsutskott. Ännu värdefullare var hans roll som biträdande sekreterare i den 1920 tillsatta folkomröstningskommittén. Inom utredningens ram gjorde Tingsten en tre månaders studieresa till USA. Resultatet blev 1923 en doktorsavhandling om det amerikanska folkomröstningssystemet (Tingsten 1961, s. 210ff).

Resan ökade Tingstens intresse för det stora landet i väster. Kunskaperna utvidgades genom nya resor, där kontakterna med ledande amerikanska kolleger upprättades. Genom åren följde flera populärvetenskapliga skrifter på området. Här ett exempel, som tydligt för oss tillbaka till *huvudstråket* i denna uppsats: det idémässiga sambandet mellan Tingstens produktion och min egen statsvetenskapliga verksamhet.

1929 gav Tingsten ut den populärvetenskapliga boken *Amerikansk demokrati*. Som tidigare sagt hade Lagerroth tagit den med på listan för ett betyg. Även om boken hade hunnit bli en smula föråldrad, var den en frisk fläkt. Den var en stor tillgång, särskilt i jämförelse med ett annat nummer på listan, den danske juristprofessorn Knud Berlins torra handbok *Udsigt over Forfatningsudviklingen i forskellige fremmede Lande* (1938).

Ett centralt kapitel i Tingstens amerikabok handlar om domstolarnas ställning i det amerikanska statslivet. I kapitlet finns en klagörande beskrivning av bakgrunden till liksom innebörden och verkningarna av ”judicial review”, dvs. domstolarnas lagprövningsrätt eller – numera vanligen – normprövningsrätt. Om jag minns rätt – vilket händer ibland – var det just denna bok, som väckte mitt intresse för domstolar och juridik. Naturligt nog läste jag under de följande åren även andra liknande skrifter av Tingsten, exempelvis *Problem i USA* (1948).

Dessa kunskaper hade jag länge god nytta av, när jag – särskilt under 1990-talet – kom in på tryckfrihetsjuryn och, mera allmänt, domstolarnas roll i politiken. Dessa frågor aktualiserades inom en forskargrupp inom IPSA, dvs. *International Political Science Association*; temat var ”the global expansion of judicial power” (se t.ex. Tate & Vallinder 1995 och Vallinder 2000).

Mot slutet av 1930-talet kom Tingsten på allvar in på svensk författning och politik. Vid 1938 års riksmöte väcktes i båda kamrarna en partimotion av högerpartiet med krav på förstärkt skydd för medborgerliga rättigheter (mot. FK 1938:128 resp. AK 1938:232, förstanamn Fritiof Domö resp. Gösta Bagge).

Motionärerna önskade ”införande i grundlag av vissa av det nuvarande samhällets fundamentala principer”. De erinrade om att endast några av de medborgerliga rättigheterna hade ett fullgott skydd i författningen. Främst gällde detta tryckfriheten, som dels ägnades en särskild paragraf (nr 86) i 1809 års regeringsform (RF), dels en ”egen” grundlag, tryckfrihetsförordningen.

Det skydd för vissa andra rättigheter, vilket erbjöds genom RF paragraf 16 – överdrivet kallad Sveriges Magna Charta – var alldeles otillräckligt, menade motionärerna.

De framhöll inte minst ”äganderättens princip, som redan i 1789 års franska rättighetsförklaring intog en bemärkt plats ... denna punkt är i vårt moderna samhällsliv av största betydelse”.

I ”klämman” yrkade högermännen, att riksdagen i en skrivelse till regeringen skulle anhålla om en utredning med syfte att i grundlag införa skydd för vissa centrala medborgarliga rättigheter. I första hand avsåg man förenings-, församlings-, yttrande- och religionsfriheten liksom äganderätten. Ingenstans i motionerna berördes domstolarnas roll i sammanhanget (ang. näringslivsföreträdarnas påtryckningsverksamhet i riksdagen, se Söderpalm 1976 s. 37).

Konstitutionsutskottet tillstyrkte motionärernas krav på utredning, men bakom – eller i – vissa formuleringar anade man en tydlig skepsis inför högermännens förslag. ”Införandet av ett grundlagsstadgande, som förlänade högsta domstolen och regeringsrätten behörighet att avgiva dylika förklaringar (dvs. rätten att förklara en av regering och riksdag samfällt stiftad lag ogiltig), kan utskottet icke förorda”, hette det.

Utskottet tog också halvt om halvt – eller åtminstone till 25 procent – avstånd från tanken att grundlagsfästa äganderätten (KU 1938: 16 s. 2). Båda kamrarna biföll utskottets förslag om en utredning.

K. G. Westman (bf), justitieminister i Per Albin Hanssons röd-gröna koalitionsregering, följde i sin tur riksdagens beslut och tillsatte en parlamentarisk utredning. Ordförande blev Herbert Tingsten; övriga ledamöter var alla riksdagsmän: Georg Andréén (h), Erik Fast (s), Ferdinand Nilsson (bf) och Knut Petersson (fp).

Efter tre års arbete var kommittén klar med sitt betänkande. Där slog man fast, att en svensk medborgare tillkommande fri- och rättigheter *inte* i sin helhet var skyddade i RF paragraf 16. Här krävdes alltså, ett tillägg till grundlagen. ”Enligt de sakkunnigas (dvs. utredningens) mening bör ett sådant tillägg komma till stånd.”

Frågan om införande i grundlagen av ytterligare bestämmelser om medborgarliga fri- och rättigheter äger ett visst sammanhang med frågan om domstolarnas lagprövningsrätt, fortsatte utredningen:

Huruvida i vårt land någon lagprövningsrätt tillkommer domstolarna, är icke klarlagt genom bestämmelser eller praxis. Någon uppfattning i denna fråga anse sig icke de sakkunniga böra uttala. De finna sig ej heller böra föreslå, att en klarläggande bestämmelse på denna punkt införes (SOU 1941:20, s. 13, 16).

I betänkandet ingick också ett antal upplysande bilagor. Det enligt min mening intressantaste bidraget var Tingsten avsnitt om USA; det rymde en noggrann genomgång av ”judicial review”.

Tingstens kommitté lade fram sitt betänkande i maj 1941, strax före Hitler-Tysklands anfall på Sovjetunionen. I jämförelse med den allmänpolitiska situationen tre år tidigare var det utrikespolitiska läget starkt försämrat. Samlingsregeringen under Per Albin Hanssons ledning sände inte ens betänkandet på remiss, än mindre lade den fram en proposition.

Tydligt ansåg man sig ha viktigare uppgifter än att ta hand om författningsfrågor. Undantag gjordes förstas när det var fråga om tryckfrihetsinskränkningar, frampressade genom påtryckningar på regeringen från Hitler-Tyskland (se t.ex. Funcke 2006, passim).

Därmed var, skulle man tro, Tingstens utredning död och begravd i arkiven. Icke så – den fick ett nytt, visserligen något osäkert liv på riksdagsnivå efter världskrigets slut; strax mera härom.

Initiativtagare var inte vem som helst: högerriksdagsmannen Georg André, professor i statskunskap vid högskolan i Göteborg, ecklesiastikminister i samlingsregeringen, motionär i ämnet 1938 och därefter ledamot av Tingstens utredning. I en motion med André som första namn hänvisade man med namns nämnande till förslagen i utredningen från 1941. I sak innebar detta främst, att man yrkade på en viss förstärkning av paragraf 16 i regeringsformen (mot. FK 1948:50).

Konstitutionsutskottet såg positivt på motionen. Även utskottet hänvisade till den tingstenska utredningen, dock utan namns nämnande. I ”klämman” yrkade man på att riksdagen i en skrivelse till regeringen skulle hemställa om en förnyad utredning i den angivna riktningen (KU 1948:17). Riksdagen instämde och avlät den föreslagna skrivelsen (nr 122). Ingenting hände.

Vid 1958 års riksmöte väcktes en rätt likartad partimotion från folkpartiet. Där krävde man ”utredning och förslag rörande införande i grundlag av vissa för svensk rättsuppfattning grundläggande principer” (mot. FK 1958:B 155 resp. AK 1958:B 218). Utan namns nämnande hänvisade folkpartisterna till den tingstenska utredningen.

Detsamma gjorde även konstitutionsutskottet. Inte desto mindre ställde utskottet sig avvisande till motionen. För denna ståndpunkt fanns det ett rätt färskt och mycket intressant argument:

Den år 1954 tillsatta författningsutredningen har enligt sina direktiv att företaga en samlad översyn av demokratins funktionsproblem och på grundval därav genomföra en modernisering av vår författning ... Från författningsutredningen har vidare inhämtats, att utredningen till behandlingen upptagit just de frågor, som berörs i förevarande motioner.

Av det nu sagda framgår det tydligt, att Tingstens utredning av år 1941 väckte ett bestående intresse i riksdagskretsar, trots att den inte föranledde någon åtgärd på regeringsnivå. För egen del fick jag naturligtvis inte upp ögonen för utredningens värde i början på 1940-talet utan först i mitten av 1950-talet. Det skedde då jag – med Tingsten som favoritförfattare – började undervisa i statsvetenskap, inte minst i svensk politik. 1941 var min favoritförfattare Frank Heller.

Final: Tingsten vs. kungamakten

Såsom har antytts ovan tillsatte regeringen, dvs. Tage Erlanders röd-gröna koalitionsministär, 1954 en författningsutredning. Ordförande blev Rickard Sandler, tidigare statsminister och utrikesminister under 1920-talet respektive 1930-talet (s). Sekreterare blev den tidigare nämnde statsvetarprofessorn Jörgen Westerståhl, tillika ledamot av utredningen.

Utredningen kom snart fram till att partiella reformer inte var tillräckliga – i stället krävdes en allmän grundlagsrevision. En viktig orsak härtill var, att särskilt den främsta grundlagen, 1809 års regeringsform, var obsolet på viktiga punkter. En central så-

dan punkt var det parlamentariska styrelsesättet, ett av Tingstens specialområden. Ett annat sådant område var, vilket framgår ovan, medborgerliga fri- och rättigheter.

Enligt läroböckerna i statsvetenskap kan ett parlamentariskt regeringssystem främsta kännetecknen vara följande:

1. Statschefen (kungen resp. presidenten) har formella och ceremoniella uppgifter men ingen eller ringa politisk makt.
2. Den exekutiva makten innehas av statschefens rådgivare, dvs. regeringen med statsministern i spetsen.
3. Regeringen skall alltid ha folkrepresentationens förtroende (= maktfusion).
4. Regeringen (statsministern) har rätt att upplösa folkrepresentationen och anordna nyval, när regeringen (statsministern) så önskar.

I Sverige började ett parlamentariskt regeringssystem växa fram stegvis under andra hälften av 1300-talet. För att göra en lång historia kort: våren 1914 inträffade ett bakslag i utvecklingen genom den s.k. borggårdskuppen. I ett tal till det s.k. bondetåget på Stockholms slotts borggård gick kungen, Gustaf V, till skarpt angrepp i försvarsfrågan mot den liberala statsministern Karl Staaff. Efter resultatlösa förhandlingar med kungen lämnade Staaff in regeringens avskedsansökan.

Tre och ett halvt år senare, hösten 1917, var läget ett annat, inrikespolitiskt såväl som utrikespolitiskt. Andrakammarvalet hade lett till en seger för vänsterpartierna, dvs. liberalerna och socialdemokraterna. Resultatet blev, att liberalernas partiledare, historieforskaren Nils Edén, bildade en liberal-socialdemokratisk koalitionsregering med majoritet i andra kammaren.

I det sedan drygt tre år pågående första världskriget gick den internationella utvecklingen till ententens, dvs. till de demokratiska krafternas fördel. Särskilt betydelsefullt var, att USA våren 1917 hade gått med i kriget på Storbritanniens och Frankrikes sida mot Kejsar-Tyskland och Kejsar-Österrike.

I detta fördelaktiga läge tog Edén kontakt med kungen för att försäkra sig om att den nya vänsterregeringen skulle ha ryggen fri från framtida kungliga kupper à la borggårdstalet:

Den uppgörelse med konungen rörande det framtida förhållandet mellan kungamakt och ministär som Edén lyckades uppnå var naturligtvis en uppgörelse å hela den blivande regeringens vägnar. Den har karaktären av ett slags garantiavtal, nästan av en kapitulationsakt som kan sägas spegla det parlamentariska genombrottet ... ett systemskifte som definitivt befäste det parlamentariska styrelsesättet i vårt land (Brusewitz 1951, s. 115).

Två saker bör här tillfogas, dels att uppgörelsen inte ledde till någon ändring i regeringsformens text, dels att Gustaf V, särskilt under andra världskriget, vid några tillfällen bröt mot uppgörelsen och/eller RF. Detta förhållande var, även om det inte sades rent ut, den viktigaste orsaken till att 1954 års författningsutredning fick i uppgift att modernisera kungamaktens ställning i RF.

I författningsutredningens förslag till ny regeringsform reglerades kungamaktens ställning i två kapitel, nr 3 (Konung och statsråd) resp. nr 4 (Rikets styrelse och förvaltning). Detaljerna kan lämnas därhän, men några centrala avsnitt måste ofrånkomligen citeras:

Konungen utnämner statsminister, sedan han rådgjort med riksdagens talman och med företrädare för partigrupper inom riksdagen. På förslag av statsministern utnämner Konungen övriga statsråd ... (kap. 3 § 1).

Statsråd entledigas av Konungen. Hemställer statsministern att statsråd skall entledigas, må entledigande icke vägras ... (kap. 3 § 3).

I konselj avgöres regeringsärenden angående förslag och meddelanden till riksdagen, folkomröstning, författningar rörande regeringsarbetet samt, i den omfattning särskilt stadgas, tjänsteställningar, så ock annat regeringsärende som enligt beslut i ministerråd hänskjutes i konselj ... Förslag till beslut i konseljämmande upprättas i ministerråd. Ärendet avgöres genom Konungens godkännande av förslaget (kap. 4 § 3).

En läsare, som intresserar sig för komparativa undersökningar, kan göra en jämförelse mellan dessa citat och den tidigare redovisade känneteckningen på ett parlamentariskt regeringssystem. Slutsatsen torde vara given.

Författningsutredningens förslag till reform av kungamaktens ställning väckte, naturligt nog, kritik i olika riktningar från de politiska partierna. De skarpaste anmärkningarna kom från ”vänstern m/1914”, dvs. främst folkpartiet men också en del socialdemokrater. Den mest framträdande kritikern var utan jämförelse Herbert Tingsten.

Redan på hösten 1967 gick Tingsten till anfall mot författningsutredningen. Det skedde i *Idun/Veckojournalen*. Flera artiklar följde, i den och andra tidskrifter.

I slutet av mars 1964 deltog Tingsten i en diskussion med bland andra Gunnar Heckscher om kungamaktens ställning. Tingstens inledningsanförande trycktes i *Liberal debatt* under rubriken ”Gud och konungen” (Tingsten 1964a). I den fortsatta offentliga debatten inriktade han sig dock uteslutande på den sistnämnda potentaten.

Någon månad senare skruvade Tingsten ytterligare upp styrkan och farten i kritiken. Han gav ut en 70-sidig skrift med titeln *Skall kungamakten stärkas? Kritik av författningsförslaget* (Tingsten 1964b). Trots att skriften är en av Tingstens minsta, påminner den på sitt sätt om den mest omfattande, alltså ”idéutvecklingen”. Likheterna är väsentligen två: en utomordentlig sakkunskap inom området och en slagkraftig argumentering punkt efter punkt.

Skriften börjar med en kort genomgång av parlamentarismens utveckling, med start i drottning Victorias Storbritannien. Därefter följer en genomgång punkt för punkt av den svenska författningsutredningen och parlamentarismen.

Utredningens förslag påstås stadfästa och precisera den svenska parlamentarismen, började Tingsten sin genomgång:

Men på de centrala punkter, som berör kungens förhållande till ministären, erhåller monarken befogenheter som i själva verket förstärker hans makt i förhållande till den sedan årtionden rådande praxis, vilken allmänt betraktas som gällande rätt. Utredningen bryter i dessa punkter mot de syften för förslaget, som den själv förkunnat, med motiveringar, som ömsevis är ursäktande, undanslingrande och självmotsägande.

En första salva, alltså. Det blev fler.

Huvudsakligen gäller det tre frågor, fortsatte Tingsten:

- kungens rättigheter vid regeringsbildningen, särskilt hans rätt att avskeda ministären och enskilda ministrar,
- hans rätt att avvisa av regeringen framställda förslag och
- hans rätt att vägra en regering att upplösa riksdagen och förordna om nya val (s. 31).

Låt oss här begränsa oss till den andra av dessa frågor!

Författningsutredningen hade alltså föreslagit genomgripande ändringar i reglerna för beslut i regeringsärenden. Enligt 1809 års regeringsform – alltjämt i kraft på denna punkt – skulle ärenden föredras inför konungen och där avgöras, formellt av majestätet.

Enligt utredningsförslaget skulle nu regeringsärendena indelas i tre grupper:

- de som handläggs av kungen och regeringen samlade till konselj,
- andra regeringsärenden, som handläggs av statsråden i ministerråd med statsministern som ordförande, och slutligen
- sådana regeringsärenden, som handläggs av ett enskilt statsråd.

Om beslutsformerna i den förstnämnda gruppen, konseljärendena, hette det i det ovan citerade förslaget (kap. 4, par. 3): ”Förslag till beslut i konseljärende upprättas i ministerråd. Ärendet avgöres genom Konungens godkännande av förslaget.”

Tingstens inledande kommentar till detta citat löd så här:

Detta stadgande utsäger inte direkt, men förutsätter utan tvivel, såsom utredningens motivering visar, att kungen är den beslutande i konseljen. Han kan inte fatta ett beslut i strid mot statsråden, men han kan vägra att godkänna ministerrådets hemställan. Denna bestämmelse är den mest egenartade i hela författningsförslaget (s. 38).

Den egentliga motiveringen för det häpnadsväckande förslaget om kunglig beslutanderätt omfattar blott några rader, fortsatte Tingsten. Utredningen skrev,

... att en vägran att biträda ministerrådets förslag till beslut i ett konseljärende ej blott måste framstå som något exceptionellt, utan en vägran torde vanligen föranleda eller föranledas av en kris inom det parlamentariska systemet. Det tjänar knappast något syfte att spekulera över vilka situationer som här kan tänkas uppstå. Såväl statschefen som ministären är enligt den föreslagna regeringsformen förbundna att iakttaga den parlamentariska demokratins principer.

Tingstens kommentar löd: ”Det är sällan man möter en så klart och koncentrerat förrevisad tankeförvirring.”

Vid en radiodiskussion med Tingsten försökte utredningens sekreterare, Jörgen Westerståhl, vidareutveckla det just citerade argumentet:

En vägran från kungens sida att ta och godkänna en proposition är sakligt sett enligt det här förslaget totalt verkningslös. Vad man kan göra då är bara att man tar propositionen i handen, vandrar ner till riksdagen, lämnar över den till utskotten som har fullständig initiativrätt ... Det är alltså ingen som helst fara,

menar jag, i den här bestämmelsen för att den ens skulle kunna teoretiskt missbrukas.

Tingstens skriftliga kommentar löd på denna punkt: ”Här är kommentarer obehövliga” (s. 41 if).

Också i anslutning till de två andra frågorna enligt uppställningen ovan framförde Tingsten skarp kritik mot författningsutredningen. Sammanfattningsvis kan man konstatera, att uppgörelsen mellan Tingsten och ”kungamakten” slutade med seger på knockout för statsvetarprofessorn (i tredje rond).

För min egen del hade jag i min undervisning som vanligt nytta och nöje av Tingstens produktion. För en gångs skull hade jag också möjlighet att – vilket i och för sig inte behövdes – vid Tingstens sida ta del i den aktuella debatten. Här syftar jag främst på två bokrecensioner i *Dagens Nyheter*.

Den första recensionen gällde ett arbete av Nils Herlitz, tidigare professor i statsrätt vid Stockholms universitet och f.d. riksdagsman för högern: *1969 års regeringsform?* Jag beskrev boken som en sakkunnig, delvis ganska kritisk genomgång av författningsutredningens huvudbetänkande. Men, fortsatte jag, på en punkt måste en liberal starkt reagera: det gäller avsnittet om kungamakten” (Vallinder 1964a), nog sagt.

Den andra recensionen gällde Tingstens här avhandlade bok. Ett centralt avsnitt löd:

Det är tänkbart att Tingsten överdriver riskerna med författningsutredningens formuleringar om kungens ställning, men det spelar i så fall mindre roll. Det avgörande är att han sätter en utomordentlig saklig tyngd bakom sitt huvudkrav: parlamentarismen måste skrivas in i den nya grundlagen så tydligt att man inte lämnar något utrymme för personlig kunglig maktutövning i framtiden (Vallinder 1964 b).

Tingstens hårda kritik bidrog starkt till sammanbrottet för 1954 års författningsutredning. Som en följd härav tillkallade Herman Kling, justitieminister i Erlanders socialdemokratiska regering, i april 1966 sju sakkunniga för fortsatt utredning av författningsfrågan. Ordförande blev landshövdingen Valter Åman (s). Den nya utredningen antog benämningen grundlagberedningen (GLB).

Vid riksmötet samma år hade framträdande socialdemokrater i båda kamrarna väckt en motion om kungens framtida ställning. Första namn på motionen i första kammaren var Lennart Geijer – ett par år senare justitieminister – och i andra kammaren Nancy Eriksson. Flera andra ”tunga” partiföreträdare hade också undertecknat motionerna.

Motionärerna framhöll inledningsvis, dock utan namns nämnande, att den sandlerska författningsutredningens förslag i fråga om statschefens ställning hade utsatts för stark kritik vid remissbehandlingen och i den allmänna debatten. De ville också aktualisera frågan om övergång till republik, eftersom det fanns skäl att anta, att den frågan snabbt kunde bli aktuell.

I ”klämman” hemställde man, att riksdagen i en skrivelse till Kungl. Maj:t måtte an hålla om tillsättandet av en utredning om statschefens ställning. Utredningen skulle

”därvid även pröva frågan om en i demokratisk ordning vald statschef i ett republikanskt statsskick” (Mot. AK 1966, nr 2).

Konstitutionsutskottets icke-socialistiska majoritet ställde sig genomgående negativ till motionerna. Man fann exempelvis inte skäl för något riksdagens initiativ i frågorna om statschefens ställning. Socialdemokraterna reserverade sig till förmån för en dylik undersökning (KU 1966, utl. nr 10).

I kamrarna framkallade motionerna ganska långvariga debatter. Vid voteringarna segrade det socialdemokratiska yrkandet. Någon effekt i sak fick detta dock inte; frågan togs om hand av den kort därefter tillsatta grundlagberedningen.

Statschefsfrågan blev föremål för långvariga överväganden inom grundlagberedningen. Mest tid ägnades åt frågan om vem som skall utse statsminister. Man lät därvid utreda regler och praxis på området i Sverige och i andra länder (Hermerén 1970).

Vid GLB:s sammanträde i Torekov i mitten av augusti 1971 nådde man enighet om statschefens ställning och befogenheter i en ny grundlag. Resultatet sammanfattades i sex punkter; de viktigaste var följande:

1. Konungen är rikets statschef.

2. Regeringens beslutssammanträden kallas regeringssammanträden. Konselj är sammanträde mellan statschefen och regeringen. Konselj äger rum minst en gång varje kvartal ...

3. Vid regeringsbildning överlägger talmannen med vice talmännen och partiledarna och utpekar därefter regeringsbildare. Hans förslag underställs riksdagen och anses godkänt, om inte mer än hälften av ledamöterna röstar däremot ...

4. Statschefen är ordförande vid utrikesnämndens sammanträden.

6. Vid riksdagens (”riksmötets”) öppnande är statschefen närvarande och förklarar på talmannens hemställan riksmötet öppnat.

Enligt dessa regler deltar alltså kungen inte på någon punkt i regeringens beslutsfattande. Hans enda icke-ceremoniella roll är ordförandeposen i utrikesnämnden. Slutresultatet kan betecknas som en nära nog hundra procentig avlövnings av kungamakten (Stjernquist 1971; Stjernquist var sakkunnig i GLB liksom tidigare i den sandlerska författningsutredningen, Stjernquist 1987).

Med andra ord: GLB:s förslag innebar i realiteten – fast ingen sade det rent ut – en fullständig seger för Tingsten och hans åsiktsfränder i ”kungafrågan”.

Det innebar dock inte, att Tingsten blev till alla delar nöjd med resultatet. ”Piruetter kring majestätet” var den betecknande titeln på hans kommentar i *Handelstidningen*. Debatten om kungamakten resulterar i Sverige inte i stora uppgörelser och bestämda ställningstaganden utan blir piruetter en smula vid sidan av det politiska maktspelet, löd slutorden (Tingsten 1971).

1973 lade justitieminister Geijer fram en proposition om den blivande nya grundlagen, regeringsformen. Efter närmare 20 års arbete i regering, utredningar och riksdagen var stämningen i kammaren något avslagen vid slutdebatten 5-6 juni. Enighet rådde i det allra mesta om än inte i allt.

Som en följd av Torekov-kompromissen var de demokratiska partierna i princip överens i frågan om statschefens ställning och befogenheter. I en partimotion med Gösta Bohman som förstanamn (mot. 1973) hade dock moderaterna krävt, att kon-

ungen skulle underteckna ”viktigare expeditioner”, framför allt lagar och förordningar. I kammardebatten yrkade Bohman bifall härtill – förgäves.

Flera andra partiledare med statsminister Olof Palme i spetsen berörde – kortfattat och med lätt hand – kungamaktens nya, fullt ut demokratiska ställning (RD prot. 1973, nr 110, s. 25ff). Så vitt jag har kunnat finna, nämnde ingen talare Tingstens insats i sammanhanget.

Kanhända han retat en del – men i så fall ...

Hursomhelst, följande år antog riksdagen slutgiltigt 1974 års regeringsform. Tingsten hade avlidit föregående år. Dessförinnan hade han hunnit konstatera, att han hade segrat i kampen om kungamaktens ställning i den nya författningen.

Slutsatser

Vad som nu återstår är att sammanfattningsvis försöka värdera Herbert Tingstens vetenskapliga, stilistiska och pedagogiska meriter inom statsvetenskapen.

”There is safety in numbers”, säger engelsmännen. Låt oss till att börja med beräkna hur många arbeten, som har varit direkt ledande för mig genom åren.

Träfflistan för LIBRIS’ utökad sökning på Herbert Tingsten omfattar 143 nummer. Därav har jag först registrerat böcker, broschyrer och samlingsverk på svenska men också på främmande språk. Nya upplagor har inte medtagits, inte heller artiklar i tidningar, tidskrifter eller andra liknande publikationer.

Räknat på detta sätt består Tingstens tryckta produktion av 87 nummer. Träfflistan är emellertid inte fullständig. Där saknas exempelvis två viktiga, anonyma utredningar om olika vals-system, utförligt beskrivna ovan.

Alltnog, av de i runda tal 90 numren har jag i denna uppsats redovisat 14 stycken, ibland i förening med citat ur dem. Det är kanske inte särskilt många, när det här skulle vara fråga om en tilltänkt lärofader – men 14 är på sitt sätt inte hela sanningen.

Genom åren har jag också – utan att tidigare nämna saken här – läst och tagit intryck av åtskilliga andra av Tingstens arbeten från och med 1930. Det året innebar en vändpunkt i Tingstens forskarliv. Han gav då ut en slagkraftig bok om politik och – inte minst – ideologier i Mussolinis Italien (Tingsten 1930).

Låt oss gå vidare till Tingstens stilistiska förtjänster. Tingstens första betydande vetenskapliga verk var doktorsavhandlingen om folkomröstningar i USA (1923), ett ganska tungfotat arbete. Efter en kort period inom utrikesdepartementet återvände han som docent till statsvetenskapen.

Syftet var därvid till att börja med inte att målmedvetet skapa en lysande vetenskaplig karriär. Målet var snarare ett ”hopp att någon gång i framtiden för billigt pris kunna förvärva en professur som grundval för ett liv utan ävlan och ambitioner” som Tingsten senare uttryckte saken i sina memoarer (Tingsten 1962, s. 144).

Till att börja med innebar detta, att Tingsten i betydande omfattning, snarast av bekvämlighetsskäl, inriktade sin produktion på svensk och utländsk statsrätt (Tingsten 1965, s. 147).

En gång under min DN-tid beskrev Tingsten för mig hur han efteråt såg på denna forskningsverksamhet:

– Det var ju så jävla tråkigt att hålla på med, att man måste ha en flaska whisky – eller kanske konjak – stående framför sig på skrivbordet.

Omsvängningen i riktning mot en skarp och elegant statsvetenskaplig stil kom i början av 1930-talet. Det skedde genom Tingstens i princip objektiva nedsabbling av Mussolinis fascistregim i den nyss nämnda boken *Från parlamentarism till diktatur* (Tingsten 1962, s. 248ff).

Flera liknande uppgörelser med andra totalitära diktaturer kom under ett par årtionden framåt ur Tingstens penna. Också den svenska socialdemokratin – som Tingsten i två årtionden hade röstat på – fick en rejäl omgång; se härom ovan.

Så var det till sist Tingstens pedagogiska meriter. Här tänker jag i första hand på erfarenheterna från DN:s ledaravdelning. Långt innan jag hamnade i Tingstens stall, hade jag skrivit en del politiska artiklar, exempelvis i *Expressen* och *Liberal debatt*. Det var naturligtvis en tillgång för mig, men det räckte inte.

Det finns säkert en del ledarskribenter, som har en medfödd förmåga att redan från början även under tidspress servera en genomtänkt kommentar i en högaktuell politisk fråga. Till den gruppen hörde inte jag. Som nybörjare behövde jag alltså en viss handledning av kollegerna. Tingsten kom naturligtvis i första hand, men det fanns också hjälpsamma ”biträdande lärare”, främst utrikesredaktören Ulf Brandell.

Någon slavisk lydriad från min sida var det självfallet inte fråga om. Inom ledarredaktionen fanns det dock, naturligt nog, vad Tingsten kallade ”bestämda prejudikat”, som alla ledarskribenter hade att rätta sig efter. Dit hörde naturligtvis försvar för demokratin i alla sammanhang liksom front mot kommunismen (Tingsten 1963, s. 61).

Inom svensk inrikespolitik fanns det ett ”prejudikat”, som jag bestämt ogillade. Redan under första hälften av 1940-talet, alltså före DN-tiden, hade Tingsten fört fram tanken på en permanent samregering (Tingsten 1941). Där skulle alla demokratiska partier vara representerade.

Ett sådant regeringssystem – noga att skilja från en samlingsregering i kristid – skulle enligt min mening sätta parlamentarismen ur spel. Några år före min anställning som ledarskribent hade jag för övrigt i en artikel i *Arbetet* framhållit detta (Ruin 1968 s. 50f) – utan resultat.

Tingstens märkligaste vetenskapliga arbete har jag sparat till sist, efter den delvis ganska torra uppräknings ovan. Det handlar om hans främsta studie inom valforskningen: *Political Behavior* (1937, ny uppl. 1963). Den boken, som finns enbart i engelskspråkig version, gav honom internationellt erkännande.

Med utgångspunkt i valstatistik från en rad länder klarlade Tingsten hur olika faktorer som kön, ålder och yrke påverkar valdeltagandet och valet av parti. Boken är en klassiker inom valforskningen (se t.ex. Lewin 1972, särsk. ”Introduction”).

Den som umgicks med Tingsten lade snabbt märke till hans bräckliga matematiska kunskaper. Chefredaktören fick bekymmer, när han exempelvis efter en krogsväng skulle fördela kostnaderna mellan ledarskribenterna. Nå, självfallet litade valforskaren till hjälp från statistikexperter vid behandling av siffrorna, främst Herman Wold, professor i ämnet i Uppsala.

Insamlingen av data skötte Tingsten i stor utsträckning själv, och han berättade gärna hur det hade gått till.

En sommar i mitten av 1930-talet företog Tingsten en forskarrundtur bland en rad europeiska länder. Reseustrutningen bestod främst av två stora resväskor, av vilka den ena var tom vid avresan.

Turen gick till en rad huvudstäder, närmare bestämt till riksdagsbiblioteken där. Eftersom parlamentarikerna var hemförlovade, hade bibliotekarierna gott om tid med att förse Tingsten med valstatistik, som ofta inte fanns att tillgå i Riksdagsbiblioteket i Stockholm. Inför hemresan fylldes den tomma resväskan med forskningsmaterial, och efter hemkomsten var det ”bara” att skriva boken och få den översatt och utgiven. Den första upplagan publicerades 1937 som volym 7 i *Stockholm Economic Studies*.

Min slutsats efter slutsatserna ovan blir tvåfaldig: Herbert Tingsten måste betraktas som en utmärkt lärofader och – framför allt – som vår främste statsvetenskapsman under 1900-talet.

Referenser

- Back, Pär-Erik (red.), 1963. *Modern demokrati*. Lund: Gleerup.
- Berlin, Knud, 1938. *Udsigt over Forfatningsudviklingen i forskellige fremmede lande*. København: Busck.
- Brusewitz, Axel, 1951. *Kungamakt, herremakt, folkemakt. Förfatningskampen i Sverige (1906-1918)*. Stockholm: Tiden.
- Böök, Fredrik, 1940. *Tyskt väsen och svensk lösen*. Malmö: Dagens böcker.
- Duverger, Maurice, 1950. *L'influence des systèmes électoraux sur la vie politique*. Cahiers de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 16. Paris: Armand Colin.
- Duverger, Maurice, 1951. *Les partis politiques*. Paris: Seuil.
- Duverger, Maurice, 1964. *Political Parties*. London: Methuen.
- Fridholm, Rolf, 1927. "Folkrikisdagarna 1893 och 1896", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol. 30, No 5.
- Funcke, Nils, 2006. *Tryckfriheten. Ordets män och statsmakterna*. Stockholm: Carlsson.
- Gunnar, Heckscher, 1942. "Herbert Tingsten. Den svenska socialdemokratins idéutveckling, I-III. Anmälan av Gunnar Heckscher", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol. 45, No 1.
- Hedin, Sven m.fl., 1941. *Det kämpande Tyskland*. Malmö: Dagens böcker.
- Hessler, Carl Arvid, 1941. "Arvet efter Marx", *Bonniers Litterära Magasin* (BLM), 1941, 571f.
- Lagerroth, Fredrik, 1943. "Staaff eller De Geer? Till frågan om vårt levande statsskicks typologi", *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Vol. 46., No 1, s. 1-43.
- Lewin, Leif m.fl., 1972. *The Swedish electorate 1887-1968*. Stockholm: Publications of the Political science association in Uppsala.
- Lindgren, John, 1927. *Det socialdemokratiska arbetarpartiets uppkomst i Sverige 1881-1889*. Stockholm: Arbetarnas kulturhistoriska sällskap.
- Man, Hendrik de, 1928. *Socialismens psykologi*. Stockholm: Tiden.
- Ruin, Olof, 1968. *Mellan samlingsregering och tvåpartisystem. Den svenska regeringsfrågan 1945-1960*. Stockholm: Bonnier.
- Rönblom, Hans-Krister, 1929. *Frisinnade landsföreningen 1902-1927. Skildringar ur den liberala organisationsrörelsens historia i vårt land*. Stockholm: Saxon & Lindström.
- Röster i Radio*, 1945, nr 42.
- SOU 1941:20. *Betänkande med förslag till ändrad lydelse av § 16 regeringsformen*.
- Stjernquist, Nils, 1987. *Mellan politik och juridik*. Lund: Juristförlaget.
- Svenska Dagbladet*, 1940-10-05.
- Söderpalm, Sven Anders, 1976. *Direktörsklubben: storindustrin i svensk politik under 1930- och 40-talen*. Lund: Zenith.
- Tate, Neal C. & Torbjörn Vallinder (eds), 1995. *The global expansion of judicial power*. New York: New York University Press.
- Tingsten, Herbert, 1923. *Folkomröstningsinstitutet i Nordamerikas Förenta Stater*. Stockholm: SOU 1923:8.
- Tingsten, Herbert, 1929. *Amerikansk demokrati: grunddragen av Förenta staternas statslin*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Tingsten, Herbert, 1930. *Från parlamentarism till diktatur. Fascismens erövring av Italien*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Tingsten, Herbert, 1933. *Demokratiens seger och kris. Den författningspolitiska utvecklingen 1880-1930*. Stockholm: Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1936. *Den nationella diktaturen. Nazismens och fascismens idéer*. Stockholm: Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1937. *Political behavior: studies in election statistics*. London: P. S. King.

- Tingsten, Herbert, 1939. *De konservativa idéerna*. Stockholm: Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1940. "Statsvetenskapliga arbetsuppgifter", i Aspelin, Gunnar & Göte Turesson, *Vetenskap av i dag. Framlagd av svenska forskare*. Uppsala: Hugo Gebers förlag.
- Tingsten, Herbert, 1940. "1789-1940. En idéhistorisk återblick", *Tiden*, nr 9, s. 534ff.
- Tingsten, Herbert, 1941. *Den svenska socialdemokratiens idéutveckling*. Stockholm: Tiden.
- Tingsten, Herbert, 1941. *Problem i svensk demokrati*. Stockholm: Tiden.
- Tingsten, Herbert, 1942. *Idékritik*. Stockholm: Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1945. *Demokratiens problem*. Stockholm: Norstedt.
- Tingsten, Herbert, 1948. *Problem i U.S.A.*. Stockholm: Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1961. *Mitt liv. Ungdomsåren*. Stockholm: Norstedt.
- Tingsten, Herbert, 1962. *Mitt liv. Mellan trettio och femtio*. Stockholm: Norstedt.
- Tingsten, Herbert, 1963. *Mitt liv. Tidningen 1946-1952*. Stockholm: Norstedt.
- Tingsten, Herbert, 1964a. *Mitt liv. Tio år 1953-1963*. Stockholm: Norstedt.
- Tingsten, Herbert, 1964b. *Skall kungamakten stärkas? Kritik av författningsförslaget*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1965. *Nazismens och fascismens idéer*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1966. *De konservativa idéerna*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Tingsten, Herbert, 1967. *Idun/Veckojournalen*.
- Tingsten, Herbert, 1971. "Piruetter kring majestätet", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 1971-09-03.
- Vallinder, Torbjörn, 1962. *I kamp för demokratin: rösträttsrörelsen 1866-1900*. Stockholm: Natur och kultur.
- Vallinder, Torbjörn, 1964a. *Dagens Nybeter*.
- Vallinder, Torbjörn, 1964b. *Dagens Nybeter*.
- Vallinder, Torbjörn, 2000. *Nio edsvurna män: jury och tryckfrihet i Sverige 1815-2000*. Stockholm: Carlsson.
- Vallinder, Torbjörn, 2006. Att leda en ledaravdelning: Herbert Tingsten som chef. I *I ledande ställning: Vänbok till Lars-Göran Stenelo*, s 55-63.
- Westerståhl, Jörgen, 1992. "Herbert Tingsten – statsvetenskapsmannen", s. 203-218 i Falckmark, Gunnar (red.), *Statsvetarporträtt. Svenska statsvetare under 350 år*. Stockholm: SNS Förlag.